

כיצד מגפה עולמית עשויה להשפיע על יחסנו אל ניהול משאבי המזון

בקצרה

גיליון אביב 2020 / כרך 11(1) / קורונה וסביבה

6 מאי, 2020

אורן שלף

המחלקה למשאבי טבע, המכון למדעי הצמח, מנהל המחקר החקלאי – מרכז וולקני

אייל בן-שמחון

המחלקה למשאבי טבע, המכון למדעי הצמח, מנהל המחקר החקלאי – מרכז וולקני

אלי צעדי

המחלקה למשאבי טבע, המכון למדעי הצמח ומרכז מחקר גילת, מנהל המחקר החקלאי – מרכז וולקני

גיא דוברת

המחלקה למשאבי טבע, המכון למדעי הצמח, מנהל המחקר החקלאי, מרכז וולקני

מגפת הקורונה שפרצה בשוק מזון בסין, שיתקה במהירות את כלכלות העולם וכפתה על מיליארדים שינוי באורחות החיים. והנה, מגפה – שראשיתה בקשר בין האדם לבין מזון מחיות הבר – משפיעה על אופן ההתייחסות שלנו למזון. בטווח הקצר הריחוק החברתי גרם לנו לאכול לבד, להכין יותר מזון בעצמנו, פגע במערכי הייצור וההפצה של המזון, וכמעט שסגר את ענף המסעדות. כיצד תשפיע המגפה על היחס למשאבי המזון המקומיים והעולמיים? האם מערכת המזון שלנו חסינה להפרעות בקנה מידה גדול? האם המגפה יכולה לשנות את הרגלי הצריכה שלנו ואת ההיערכות הלאומית לביטחון תזונתי^[3]? אנחנו סבורים שבחברה המתמודדת כעת עם מגפה עולמית, הדיון בשאלות אלה יתפוס חלק משמעותי יותר מבעבר. להערכתנו, מגפת הקורונה העולמית תשנה את יחסנו לצריכה ולייצור של מזון באופנים הבאים, וראוי שהם יעמדו במרכז הדיון על משאבי המזון בישראל ובעולם:

חיזוק ההסתמכות על שוק מזון מקומי (self-reliance) ועל ריבונות מזון לאומית (food sovereignty) באמצעות תכנון אסטרטגי. נכון להיום, ישראל חסרה תוכנית-אב למזון שתבטיח ייצור ואספקה מיטביים של מזון גם בשעת חירום^[3]. ללא תוכנית לאומית נמשך להיות עדים לקשיים ולמגבלות בענפי חקלאות, לרבות מחסור בידיים עובדות ושינויים מהירים בשוק וברשת האספקה שגורמים לשיבושים כגון מחסור במוצרי יסוד. הסתמכות על מזון מקומי אומנם מוגבלת בעולם שמערכות המזון בו גלובליות, אולם הקניית חוסן למערכת והגברת התועלת הסביבתית שלה משמעותיות^[7], ואנחנו מעריכים שיקבלו תשומת לב רבה יותר. למשל, לאחרונה העריכו מומחים שישראל יכולה לספק לתושביה חלק ניכר מצריכת הקלוריות והחלבונים הלאומית, אך ייתכן מחסור בשומנים^[4]. מדיניות מזון שתסתמך על מחקרים והערכות מעין אלה, תחזק את הביטחון התזונתי של ישראל.

קניית מזון בימי קורונה. "מגפת הקורונה העולמית תשנה את יחסנו לצריכה ולייצור של מזון בכמה אופנים, וראוי שהם יעמדו במרכז הדיון על משאבי המזון בישראל ובעולם" | צילום: אורן שלף

המגפה מבליטה נקודת חוזק של יישובים קטנים. לאחר שנשברו בעולם שיאים של עיור, ייתכן שנראה בלימה או אפילו מגמה הפוכה **וחזרה להעדפת כפריות, שמעגלי הייצור והצריכה של מזון בה כצרים יותר**. לפי פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך 1,218 יישובים בישראל, 78% הם יישובים כפריים^[2]. נתוני קופת חולים כללית מאמצע אפריל 2020 מצביעים על כך שמרבית החולים בניגף הקורונה נמצאים בריכוזי אוכלוסייה עירוניים, ואילו ביישובים כפריים מספר החולים היחסי קטן. סביר להניח שצפיפות היא הגורם המשמעותי ביותר להבדלים בין יישובים

עירוניים וכפריים, אבל ייתכן שגורמים נוספים מעורבים בכך. בספרות מופיעות ראיות לכך שלאלמנטים שונים (כגון קרבה לשטח פתוח או לעצים, הצללה שמזמנת יותר פעילות גופנית ואוויר נקי [לפחות ממהמים מסוימים]), הרווחים יותר באזורים בעלי אופי כפרי, יכולה להיות השפעה מיטיבה על בריאות האדם [8]. על כן, העדפת הכפריות יכולה להתבטא לא רק בהענקת המגורים ממרכזים עירוניים לכפריים (counter urbanization), אלא גם באימוץ של אלמנטים "כפריים" בסביבה העירונית, כגון – גינון עירוני, ניהול טבע עירוני, פעילות של שוקי איכרים וגידול מזון בתוך העיר בגנים ציבוריים, בשדרות, על גבי גגות וקירות בניינים, במרפסות ובמקומות סגורים.

הסתמכות על מומחים ומדע בימי קורונה עשויה לחזק את קולם של מומחים גם בתחומים אחרים.

תנאי קיום בסיסיים וקיימות יזכו לפופולריות רבה יותר, לרבות מחקר חקלאי וסביבתי.

בהקשר זה חשוב לציין לדוגמה מסמך המלצות של פאנל מומחים בין-לאומי בנושא מערכות מזון מקיימות (IPES), המעריך את השפעות המגפה על פגיעה בביטחון התזונתי וממליץ על פתרונות לחיזוק חוסנה של מערכת ייצור המזון [6].

תוספת מזון מקומי טרי ובריא ליד הבית תקבל תשומת לב רבה יותר. בימי המגפה המשכנו להסתמך על רשתות האספקה המוכרות, והיקף הקניות במרכולים הגדולים אף עלה [5]. עם זאת, ההתרשמות שלנו היא כי הצריכה עלתה גם במכולות השכונתיות. נראה כי בישראל, כמו גם במדינות אחרות, גבר בעת המגפה השימוש בשיווק ישיר, במשלוחים ובממשקים של כלכלה מקומית, שרבים רואים בה חלק משמעותי מאורח חיים מקיים. פרקטיקות מעניינות נוספות שעשויות לקבל תשומת לב רבה יותר כוללות גידול ביתי, ליקוט, משקי עזר וחקלאות עירונית.

חשיבות הניהול של מגוון ביולוגי אל מול סביבה משתנה ומחלות. מרחב הומוגני מבחינת בתי הגידול והמגוון הביולוגי שבו עלול להיות קרקע פורייה להתפרצות מזיקים ומגפות חקלאיות. כדי להימנע ממצבים אלה ולעצב מערכת מזון יציבה [6] נצטרך לשמר מגוון ביולוגי בחקלאות על-ידי קידום ממשקים תומכי מגוון ביולוגי שמתאימים לאקלים הישראלי [1], מהחלקה בשדה ועד הנוף ובתי הגידול הטבעיים. עלינו להיזהר ממצב שבו דווקא הצורך בריבונות תזונתית יספק תמריצים לחקלאות אינטנסיבית, השואפת לתפוקה מרבית ליחידת שטח ופוגעת במגוון הביולוגי.

מקורות

1. אמדור ל, ישראלי ל, גיל ה ודיין ת. 2017. ממשקים תומכי מגוון ביולוגי בחקלאות הצמחית המתאימים לישראל ראיות מדעיות מאזורי אקלים ים תיכוני והמלצות לשמירה וטיפוח.
2. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2019. יישובים בישראל 2018. הודעה לתקשורת.
3. הפורום הישראלי לתזונה בת-קיימא ואיגוד רופאי בריאות הציבור. 2020. מדיניות לביטחון תזונתי לישראל לעת חירום משבר הקורונה.
4. טופרוב ג, גרינהוט צ, לוינגרט ע ואחרים. 2018. תזונה מקיימת וביטחון תזונתי בחקלאות בישראל – נתונים כמותיים מגידולי הצומח. *אקולוגיה וסביבה* 9(4): 27-18.
5. צוק-בר א ואוסמן א. 2020. משבר הקורונה – ניתוח קניות ברשתות השיווק. משרד החקלאות ופיתוח הכפר – החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה.
6. International Panel of Experts on Sustainable (IPES) Food Systems. 2020. COVID-19 and the crisis in food systems: Symptoms, causes, and potential solutions. http://www.ipes-food.org/_img/upload/files/COVID-19_CommuniqueEN%282%29.pdf
7. Shelef O, Weisberg PJ, and Provenza FD. 2017. The value of native plants and local production in an era of global agriculture. *Frontiers in Plant Science* 8: 2069.
8. Wolch JR, Byrne J, and Newell JP. 2014. Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities 'just green enough'. *Landscape and Urban Planning* 125: 234-244.